

Zijn goede filosofen wel goede burgers?

Een overzicht van het debat over filosofie, onderwijs en burgerschap – deel 1

David Dessin

OP 31 MAART 2011 VOND in het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de Katholieke Universiteit van Leuven het colloquium “Filosofie, Onderwijs & Burger-schap” plaats. Centraal op deze dag stond de rol die filosofie speelde en kon spelen in het lager en hoger onderwijs. Via verschillende lezingen, debatten en workshops konden de deelnemers en de sprekers met elkaar van gedachten wisselen over dit thema. Voortdurend kwam de vraag terug in welke mate filosofie kan bijdragen aan het vormen van jonge mensen tot burgerschap, en of filosofie dit überhaupt als taak heeft. Sommigen schreven de wijsbegeerte een belangrijke pedagogische rol toe jongeren burgerschap bij te brengen, anderen zagen de filosofie dan weer als de luis in de pels van die al te zelfzekere burgermaatschappij. Daar de verschillende standpunten die op dit colloquium naar voren kwamen ons een goed overzicht geven van het maatschappelijke debat zal ik trachten ze op een thematische wijze te presenteren, hier en daar aangevuld met eerdere publicaties over dit thema.

Filosofie als burgerschapsvorming!

IN HET NAMIDDAGDEBAT WAREN het de filosoof Patrick Loobuyck (Universiteit Antwerpen) en politica Elke Van den Brandt (Brussels parlementslid Groen!) die het standpunt verdedigden dat filosofie kon bijdragen aan actief burgerschap. Voorafgaand aan het colloquium hadden zij reeds in de media hun visie te kennen gegeven. Uit een internationaal vergelijkend

---

David Dessin studeerde filosofie in Leuven en werkte er tijdens de laatste jaren van zijn studies als wetenschappelijk medewerker aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte waar hij onder andere in 2011 een colloquium “Filosofie, onderwijs & burgerschap” organiseerde. Momenteel is hij wetenschappelijk onderzoeker aan het Instituut voor Joodse Studies van de Universiteit Antwerpen waar hij werkt aan een doctoraat over de relatie tussen religie en literatuur in het werk van Kafka.

onderzoek van de ICCS (International Civic and Citizenship Education Study)¹ was gebleken dat Vlaamse veertien- en zestienjarige leerlingen ondermaats scoren in termen van verdraagzaamheid en solidariteit. De scholen in Vlaanderen voeden blijkbaar niet op tot democratische mensen, leerlingen hechten weinig geloof aan democratische waarden, ze staan niet erg open voor de aanwezigheid van migranten in de samenleving. Bovendien zijn ze op school beperkt actief in de participatiestructuren en hebben ze weinig interesse voor de politiek.

Verschillende maatschappelijke spelers, waaronder Patrick Loobuyck en de partij van Elke Van den Brandt reageerden met een pleidooi voor het invoeren van een eenheidsvak “burgerschap, filosofie en levensbeschouwing” in het onderwijs.² Filosofie zou volgens hen bij uitstek geschikt zijn om de belabberde toestand van het Vlaamse jonge burgerschap aan te pakken. Deze verdediging sluit aan bij de vraag die al langer in de samenleving bestaat naar meer inhoudelijke Bildung in het onderwijs. Bovendien, argumenteerde Loobuyck in het debat, zijn de levensbeschouwelijke vakken de laatste tijd sowieso meer en meer geëvolueerd van het oude ‘teaching into religion’ (de vroegere catechese) naar ‘teaching about’ en ‘learning from religion.’ Een eenheidsvak ‘levensbeschouwing, filosofie en burgerschapsvorming’ zou slechts een kleine stap verder betekenen. In zo’n vak ziet Loobuyck vier aandachtsgebieden: allereerst de kennis die als levensbeschouwelijk kan worden gezien, en die gedeeltelijk ook altijd historische kennis inhoudt; daarnaast het stimuleren van persoonlijke gevoeligheden voor levensbeschouwelijke thema’s; en verder ethische, morele opvoeding en burgerschapseducatie. Hij maakt wel een duidelijk onderscheid tussen de integratie van de filosofische canon in zo’n eenheidsvak en het doceren van een autonoom vak wijsbegeerte met een aantal canonieke auteurs en teksten, dat laatste is slechts in bepaalde studierichtingen zinvol.

Volgens Patrick Loobuyck zou dit vak de jonge Vlaamse burger voorzien in de nodige informatie over de levensbeschouwelijke wortels van onze samenleving, in de kennis van de levensbeschouwelijke ander, het reflectieve vermogen om de eigen levensbeschou-

welike zoektocht vorm te geven, en in de vaardigheden om met diversiteit om te gaan.

Niet iedereen vindt echter dat filosofie in het secundaire onderwijs als een “eenheidsvak” samen met levensbeschouwing moet gegeven worden. Een andere stem in het debat wordt verwoord door de werkgroep VEFO (Vlaams Netwerk voor Eigentijds Filosofieonderwijs). Voorzitter en voormalig inspecteur-generaal van het Vlaamse onderwijs Peter Michielsens pleitte in een middagworkshop voor een apart gestructureerd vak van filosofie en burgerschapsvorming³. Hij argumenteerde vanuit het tekort aan een inhoudelijke fundering in de visie van het Vlaamse onderwijs. Het opnemen van filosofie in dit onderwijs zou hier iets aan kunnen verhelpen. Hij zet zich uitdrukkelijk af tegen het voorstel om filosofie en levensbeschouwing in één vak aan te bieden. Dit kan immers uitsluitend *ken-nisneming* van godsdiensten inhouden, en hiertoe kan de plaats van godsdienst in het onderwijs niet worden gereduceerd. Bovendien, is het wel mogelijk om een neutraal perspectief aan te bieden op alle verschillende levensbeschouwingen? De filosofie zal als eerste aantonen dat zo’n neutraliteit vaak doordrongen is van onbewezen aannames en intuïties.

GEZIEN DE ACTUALITEIT VAN HET DEBAT ging een groot deel van de dag over de rol van filosofie in het secundair onderwijs (12-18-jarigen). Filosofie wordt echter ook reeds lang in verschillende opleidingen in het hoger onderwijs gedoceerd. Zo kwam in de voormiddag van het colloquium prof. Edwin Koster spreken over de rol die een vak filosofie speelde in de verschillende opleidingen van de Vrije Universiteit Amsterdam. Recentelijk publiceerde hij hierover het boek *Pionieren in diversiteit*. Filosoferen met het oog op anderen.⁴ In zijn argumentatie maakt hij een onderscheid tussen studenten in de positieve en praktijkgerichte richtingen en de studenten in de humane richtingen. Voor die eerste vormt filosofie allereerst een reflectie op de vooronderstellingen, de levensbeschouwelijke achtergrond en implicaties, de doelstellingen, de ethische consequenties en effecten van het wetenschappelijk bedrijf. Een historisch overzicht van filosofische denkbeelden en hun verdedigers acht Koster slechts nodig voor studenten in de menswetenschappen. Vanuit zijn ervaring geeft hij enkele praktijkvoorbeelden, die overigens ook heel goed toepasbaar zijn op het secundair onderwijs. Zo kan een filosoof de aanname in de economie die stelt, dat bedrijfsmodellen en statistieken waarde vrij zijn, doorprikken. In de Kunst- en cultuurwetenschappen kan de cursus vragen over de relatie tussen werkelijkheid en verbeelding stellen. In de Geneeskunde komt het dualisme tussen lichaam en geest aan bod, en de vraag welke vooroordelen er zijn ingebakken in onze blik op geneeskunde en op ouderenzorg. In de Levenswetenschappen kan een filosoof

de mythe van een tijdloze en onbevooroordeelde “klinische” onderzoeksmethode bevragen en de culturele, maatschappelijke, en andere factoren en belangen die in het onderzoek meespelen zichtbaar maken. Zo laat Koster zien hoe men nog steeds uitgaat van het concept van de mens als “meester van de schepping”. Uit onderzoek is bijvoorbeeld gebleken dat tijdens het bevruchtingsproces het beeld van de “actieve” zaadcel en de “passieve” eicel helemaal niet strookt met de werkelijkheid.

Aan de hand van deze voorbeelden besluit Koster dat filosofie een belangrijke rol kan spelen in het hoger onderwijs. Filosofie is noodzakelijk om te reflecteren op allerlei aannames en intuïtieve ideeën, op ingebakken waarden en menselijke factoren. Dit moet echter steeds gebeuren op een spannende en uitdagende manier, waarbij de filosofie telkens aansluit bij de diverse curricula en een open klimaat in de universiteit of hogeschool.

IN EEN MIDDAGWORKSHOP ging Paulus van Bortel namens de PLOO-filosofie (Platformgroep Levensbeschouwelijk Onderwijs en Onderzoek) verder in op het doceren van filosofie in de academische bachelor. Hij concentreerde zich op de opleidingen zoals die aan de associatie K.U.Leuven worden gegeven. Een vak filosofie bevat daar allereerst een algemene oriëntatie waarbij een aantal ideeën en thema’s worden besproken zoals multiculturaliteit en identiteit, vrijheid, vragen naar ‘betekenis’, moderniteit en rationaliteit... In een opleiding taalkunde komt daar ook nog eens een historische inleiding in de traditionele filosofie bij. In een opleiding wetenschappen wordt een andere invalshoek gehanteerd: een aantal wereldbeelden worden met elkaar vergeleken, en er is een duidelijke focus op wetenschaps- en techniekfilosofie.

Een stem die in dit debat niet vaak gehoord wordt is die van UNESCO. Deze organisatie heeft al sinds 1946 ingezet op filosofieonderwijs als een krachtige hefboom om mensen door argumenteren, dialogeren en nadenken te wapenen, in uitdrukkelijke navolging van Kant’s oproep *sapere aude!*, durf te denken! Daarbij staan einddoelen als vrije meningsuiting, gelijkwaardigheid, systematische twijfel leidend tot permanent onderzoek en zelforganisatie voorop. Onlangs publiceerde UNESCO *Philosophy: A School of Freedom*, een rapport over de status van filosofie in het onderwijs wereldwijd.⁵ Program specialist Phinith Chantalangsy verdedigde in zijn lezing de positie van UNESCO. Filosofie kan volgens hem in het onderwijs een belangrijke rol spelen in de centrale doelstelling van vredesopvoeding.

In die opvoeding komen aandachtsgebieden als de ethiek van het internet, van de klimaatverandering, van wetgeving en politiek aan bod. Telkens worden er ook verschillende accenten in de lokale programma’s

Het open gesprek
over kunst

Vera Bergman

gelegd, zoals de herinvoering van filosofie na de val van een aantal dictaturen in Latijns-Amerika. Verder komen ook thema's aan bod zoals multiculturalisme, wetenschapsethiek, de wapenindustrie, genderproblematiek,...

(vervolg in jrg. 22, nr. 1)

Noten

- 1 Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Kerr, D. & Losito, B. (2010). *Initial Findings from the IEA International Civic and Citizenship Education Study*. Amsterdam: IEA.
- 2 Persbericht "Eenheidsvak 'burgerschap, filosofie en levensbeschouwing', als antwoord op ondermaats burgerschap Vlaamse scholieren", Groen!, Elisabeth Meuleman, 23 november 2010. Voor de visie van P. Loobuyck zie *De Standaard* 27/3/2011 en www.levensbeschouwingen.be.
- 3 Cf. Peter Michielsens, *Filosofie en burgerschap. De rol van filosofie in het secundair onderwijs – deel 1 en 2*. In: *Filosofie* jrg. 21, nr. 3 en 4. Garant, Antwerpen, 2011.
- 4 Koster, E., Musschenga, B. (red.), *Pionieren in diversiteit. Filosoferen met het oog op anderen*. VU uitgeverij, Amsterdam, 2011.
- 5 Tte downloaden op www.unesco.org.

Berichten

Mastercourses Universiteit van Amsterdam

Op vrijdag 13 januari 2012 organiseert de UvA de mastercourse *Opstel beoordelen*. De dag duurt van 10.45 – 16.30 uur. Op vrijdag 27 januari 2012 vindt de mastercourse *Argumenteren en debatteren* plaats van 10.30 – 16.00 uur. Voor meer informatie: <http://www.human.uva.nl/mastercourses>.

Vijfde Masterclass Filosoferen op 8 en 9 maart 2012

Volgend jaar organiseert de Pedagogische Begeleidingsdienst, samen met het Vlaams Netwerk voor Eigentijds Filosofieonderwijs en het stedelijk onderwijs van de Stad Antwerpen de vijfde editie van de Masterclass Filosoferen. Opnieuw gaat het om een tweedaagse met een internationaal karakter en filosofen uit 5 landen. Naar aanleiding van deze jubileumuitgave is er gekozen voor een nieuw kader. De Masterclass zal doorgaan in de Zebrastraat te Gent waar gebruik kan worden gemaakt van vijf volledig uitgeruste seminariezalen. In de lounge met bar is er ruimte om te netwerken met collega's. In de expovleugel loopt tijdens de Masterclass een tentoonstelling over wiskunde. Op donderdagavond 8 maart wordt er ook een onderwijscafé voorzien.

Deze Masterclass heeft een internationaal karakter. Volgende filosofen verlenen alvast hun medewerking: Richard Antone (België), Beate Børresen (Zweden), Oscar Brenifier (Frankrijk), Catherine McCall (Verenigd Koninkrijk), Freddy Mortier (België), Pieter Mostert (Nederland), Jean Paul Van Bendegem (België), Nanda van Bodegraven (Nederland) en Marja van Rossum (Nederland). Meer informatie zie: www.pbdgent.be/node/1195

Boekattending

Catherine C. McCall, *Anders denken. Filosoferen vanaf de basisschool*.

Dit boek richt zich tot iedereen die actieve burgers van de 21^e eeuw wil klaarstomen. Het bespreekt Filosofisch Onderzoek, een krachtige leer methode die het zelfvertrouwen en de spreekvaardigheid van kinderen gevoelig kan verbeteren, met ook een positief effect op andere schoolactiviteiten en op interacties in de buitenwereld. De lezer krijgt een overzicht van de oprichting van een 'Community of Philosophical Inquiry' (CoPI) in de kleuterklas, de lagere en de middelbare school, het buurthuis en daarbuiten. Ook worden heel wat tips en praktische ideeën aangereikt voor het welslagen van zo'n CoPI. Aan de hand van voorbeelden – gaande van vijfjarigen over ondermaats presterende tieners tot zelfs bejaarden – wordt aangetoond hoe deelnemers aan CoPI-sessies beter leren redeneren, kritisch en creatief leren denken en intellectuele eerlijkheid en moed leren tonen. Met hoofdstukken over de theorie en de ontwikkeling van Filosofisch Onderzoek, de oprichting van een onderzoeksgroep en het gebruik van een CoPI bij verschillende leeftijdsgroepen is dit boek essentiële lectuur voor lesgevers, professionals en maatschappelijk werkers. Catherine C. McCall is verbonden aan de universiteit van Strathclyde in Schotland en is voorzitter van Stichting SOPHIA, de Europese stichting ter bevordering van het filosoferen met kinderen, en een lid van het Raadgevend Comité voor ICPIIC – International Council for Philosophical Inquiry with Children. ISBN: 9789044126884, 271pp, prijs: € 29,00. Uitgever: Garant Uitgevers nv.

Subredactie:

Drs. P.IJ. de Wind
Tramstraat 46
NL-5611 CR Eindhoven
p.wind49@upcmail.nl

Drs. Peter Visser
Elisabethstraat 10
B-2550 Kontich
peter.visser@telenet.be